

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 3-4

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Б.: У добри час!	81
2. М. Стевановић: Напоредна употреба инфинитива и презентата са сvezицом да	85
3. Ј. Вуковић: Граница слога и растављање речи на слоге	103
4. А. Белић: Поводом расправе проф. Ј. Вуковића	117
5. Р. Димитријевић: О једном случају употребе речи	126
6. Ђ. Ст. Радојичић: „Втори век“	131
7. М. Ајановић: „Независно“ сложена реченица и однос про- стих реченица у њој	134
8. Језичке поуке	148

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Ривта

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

ГРАНИЦА СЛОГА И РАСТАВЉАЊЕ РЕЧИ НА СЛОГОВЕ

У циљу свестраније дискусије о питањима нашег савременог правописа, којима би било потребно да се посвете што више рубрика наших стручних листова, ја бих овом приликом хтео да се позабавим питањем растављања речи на слоге. Има разлога што сам баш за ову прилику изнео, или, да кажем, предложио ово питање за дискусију о нашем правопису. По свему томе што је могло изгледати, после студија проф. Белића о слогу¹⁾ и примене тамо постављених принципа у његовим издањима Правописа, да у погледу слога и растављања речи на слоге нашим стручњацима није тешко доћи до сагласности, скорашња дискусија о нашем правопису показала је како се врло разнолико гледа на слог и на проблеме практичног растављања речи на слоге. Ја ћу оставити за другу прилику да се осврнем и на основна, принципска питања слога и границе слога у нашем језику, јер ми се чини да је и о томе, и поред онога што је утврдио проф. Белић, и што ће увек нашим стручњацима давати основе и полазне тачке драгоцене за нашу дискусију, — још потребно говорити и с обзиром на практичну страну нашега питања. Овде ће бити третирана питања фонетске поделе речи на слоге, условљене природом гласова и гласовних група као таквих и њиховом међусобном везом у изговору речи. Без шире и свестраније анализе и других момената — ритма говора, интонације и мелодије говора, не може се дати права слика у којој би се истинитије очитовала природа нашега слога, — а за практична питања нашег

¹ Граница слога у српскохрватском језику, Зборник у част Богдана Поповића, Београд 1929 — и Граница слога и састав речи у српскохрватском језику, Глас CLVI СКАН, други разред, Београд 1933.

правописа све би то могло доћи у обзир тек пошто бисмо пречистили извесна питања на принципима на којима данас вршимо анализу за одређивање природне границе слога.

У анализи фонетских појава, како ћу то покушати овде да изведем, треба да се испита како су поједине групе сугласника, и понекад поједини гласови у њима, склоне да се понашају у односу на границу слога. У томе треба да се покаже колико су оправдане замерке које се чине данашњим правописним прописима и колико би, шта и где било потребно усталити као дефинитивно утврђену праксу, или колико би штошта било умесно да се мења у смислу усавршавања правописних правила.

I. Само по себи је јасно да, кад се има у виду само природе изговора сугласника у сугласничким групама у речи, гласовна веза *струјни + ма какав други сугласник*, по природи својој лака је за изговор, најлакше иде заједно и тежи да се у изговору придружи следећем вокалу: *ла—ста, зве—зда, пу—шта—ти, зви—жда—ти* и сл. Из те чињенице се с правом истиче прво правило за нерастављање двају сугласника у истој речи ако је први од њих струјни. Али се проф. Белић у ранијим издањима свога Правописа није одлучио да овакво правило о нераздвајању струјног сугласника од следећег примени на читаву групу струјних сугласника (*с, ш, з, ж, х, ф*). За примену овога правила није узимао и струјне *х* и *ф*¹⁾. Боранићева и најновија издања Правописа, у сагласности са ранијим Белићевим правилом, узимају за овај случај у обзир струјне сугласнике без *х* и *ф*²⁾. Први пут, колико је мени познато, видимо у Алексић—Стевановићевој средњошколској граматичи неограничену примену правила о нераздвајању струјних сугласника, тј. поред осталих, не одвајају се од следећих ни струјни *х* и *ф*³⁾. У нај-

1) Види издање Правописа од 1934, стр. 15—16.

2) Види издање од 1951, стр. 81.

3) Види Граматика српскога језика за средње школе, Београд 1946, са примерима: *ла-ставица, бра-зда, ба-шта, Го-ра-жде, ода-хнути, на-фта*. То правило потврђује даље и сам Стевановић у својој Граматичи српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд 1951, стр. 41.

новијем издању Белићева Правописа (Београд 1950, стр. 19) налазимо потврђено ово правило — за нераздвајање и сугласника *x* и *ф* од ма ког другог сугласника иза њих.

Кад узмемо природу изговора гласа *x* као струјног гласа у потпуној мери, онда се и не може поставити питање: је ли било добро што се и овај сугласник у смислу овог правила прикључио сугласницима *s*, *ш*, *з*, и *ш*? Као што иде који од ове потоње групе сугласника са следећим сугласником у слогу, исто тако с њим иде и сугласник *x*. Упоредимо: *пи—сну—ти*, *зви—знути*, *пу—штати*, *зви—ждати*, на једној, и *ма—знати*, на другој страни. Али се може поставити питање колико је оправдано за ову прилику на исти начин са осталим струјним сугласницима третирати и сугласник *ф*. У много случајева примењујући правила за растављање на слогове, ако их механички не примењујемо, као школски научене норме, нелагодно се осећамо кад пишемо: *на-фта*, *хе-фта*, *кро-фна* и сл., а на другој страни: *жив-љи*, *див-љи*, или, још даље, *зем-ља*, *мем-ла* — и сл. Ако одбацимо научена правила, и ако она у нашем осећању не делују живо, није тешко уочити да природније иде *жи-вљи* него *кро-фна*, а много је природније раставити *ћиф-та* него *зем-ља*, — и није тешко осетити да би највише одговарало природи нашег изговора *наф-та*, а *зе-мља*. сасвим супротно ономе чему нас уче новија правила. Довољно је јасно само још потсетити на гласовни склоп речи *чифчија* и на утисак који нам може дати изговор ове речи у погледу границе слога, па да осетимо у потпунијој мери несклад и противречности оваквог дељења на слогове у односу на природу слога. Тешко се можемо помирити с тим да осетимо гласовну групу *фчи* као изговорну целину у смислу једнога слога. За природну границу слога морамо имати у виду и то да он као целина, издвојена из ланца гласова у речи, мора се до потребне мере осећати пријемљива, за наше ухо као складна изговорна целина. За слог *фчи* то се не може рећи. И само ако нема могућности да се добије складнији изговор у друкчијем распореду изговорних целина у смислу слогова, онда би се могле трпети и слоговне целине као што је — *фчи*. У овом нашем случају слоговни несклад сам по себи се избегава тим што

ће се глас *ф*, пошто не иде лако у следећој гласовној комбинацији слога, прикључити претходној гласовној групи — *чиф-чија*, па тако и *наф-та*, *Таф-ту* и сл.

Има нешто што треба још проучити у природи изговора наших гласовних група да би се штошта довело у склад. Не бих ни покушавао да вршим анализе у том смислу кад не бих био уверен да се ствари могу довести у склад без стварања нових компликованијих правописних правила, или, боље речено, без нове модификације у основи добро заснованих правила. Што се тиче гласа *ф*, као струјног сугласника, ствар је простија, и правило се може дати о нераздвајању струјних сугласника од осталих са изузетком само овога гласа. То није тешко објаснити његовом природом. Глас *ф* није у потпуној мери струјни сугласник. Он, сам по себи, има и делимичну експлозију и делимичну струју, једно с другим. То је оно што га издваја из остале групе струјних сугласника, и то је оно што игра одлучујућу улогу у стварању границе слога. Сви описи наших лабиоденталних гласова *в* и *ф* слажу се у томе да се ови гласови изговарају са додиром доње усне и горњих зуба, а да при томе, и за један и за други глас, ваздушна струја пролази преко ивице горњих зуба, управо, могли бисмо рећи, кроз усеке између горњих зуба. Милетићев опис, дат на основу експерименталних испитивања наших гласова, гласи: „унутрашњи, влажни део доње усне додирује при изговору *ф*, *в*, ивицу горњих секутића, тако да је пролаз на средини затворен, али ваздух струји с једне и с друге стране првих секутића“.¹⁾ За изговор гласа *в* у нашим дијалектима проф. Белић је констатовао: „Познато је да је у већини наших дијалеката у употреби једино усненозубни звук *в*, који се образује када се доња усна *чврсто припије* за зубе, подсавије под горње зубе и на тај начин *задржи ваздух*, потребан за *експлозију* (подвлачим ја — Ј. В.) овога звука²⁾. Без сваке сумње, за изговор наших гласова *в* и *ф* карактеристично је и *чврсто припијање* доње

¹⁾ Изговор српскохрватских гласова, Београд 1933, стр. 41.

²⁾ Дијалекти источне и јужне Србије (Дијалектолошки зборник СКАН I), Београд 1905, стр. 153.

усне уз горње зубе, и, с тим у условној вези, *задржавање ваздушне струје и експлозија*, наравно са струјом између горњих секутића, у поменутом Милетићеву опису. Нема никакве сумње да оно што је Белић констатовао за *v* (он је на поменутом месту говорио само о овом гласу) важи и за *ф* — и у смислу додира усне са горњим зубима и у смислу задржавања ваздушне струје, и у смислу експлозије, с том разликом, по правилу, што *ф* као мукли глас мора имати и једно и друго и треће у јачој мери. Кад не би било припијања усне уз горње зубе и тим условљеног задржавања ваздушне струје и експлозије, не бисмо имали лабиодентални него билабијални глас, а тога стварно нема у већини наших говора, па, према томе, ни у књижевном изговору. И у специфичној вези са експлозивним сугласницима и африкатима иза њега не мења се природа гласа *ф*, осим онога што је опште за све експлозије — да се не могу у потпуној мери остварити испред експлозија следећих гласова, да се, уствари, изговор експлозивног гласа своди на такозвану имплозију. За нас је овом приликом довољно констатовати да се ништа не мења у чврстом припијању усана уз горње зубе кад се глас *ф* налази испред других сугласника, па да можемо, ја мислим, са сигурношћу утврдити условљеност границе слога баш у том чврстом припијању усана. Граница слога се у речи, рецимо, *нафта*, према томе, ствара у моменту између припијања доње усне уз горње секутиће за глас *ф* и експлозије гласа *t*, — или, уопште речено, кад имамо *ф* испред експлозивних и африката, граница слога је у размаку између имплозије и експлозије, или у другом случају, између двеју имплозија. Да глас *ф* у овом положају има, као и иначе, чврст додир са горњим зубима, то није тешко утврдити и голим око — кад гледамо изговор сабеседника, и на други начин, контролишући покрете говорних органа приликом сопственог изговора оваквих и сличних гласовних комбинација. По моме мишљењу, не може се с правом претпоставити, кад у комбинацији имамо ма где и ма какву претходну имплозију † имплозија са струјом, карактеристичном за африкату, — да је граница слога испред обеју имплозија, тим пре кад се има у виду да је изговор другог сугласника, овде

африката, јачи, јер је он, налазећи се пред вокалом, слободнији. Утврдимо ли, а то, мислим, није тешко утврдити, да у изговору речи *чифчија* остаје чврст додир доње усне и горњих зуба (што значи остаје и делимично нагомилавање ваздушне струје) за изговор гласа *ф* (узмимо у обзир и експресивнији изговор муклог гласа уопште), онда овде није тешко одредити праву, природну границу слога. — Могао би се наш глас *ф*, кад он у овом положају не би условљавао границу слога, и друкчије понашати, могли бисмо очекивати да у овом положају преовлада струја, па да, бар у овом случају, слабљењем експлозије, добије билабијалан карактер. Али то се не дешава, — не никако у нашем књижевном изговору. С једне стране, и овде као иначе, овај глас чува свој однос изговора према гласу *в* као звучном — изговор нпр. *овчији*: *чифчија* (иако се, тачно је, тај однос не може свести просто на однос звучни: *мукли* у оном смислу у ком иначе постоји однос гласовних парова по звучности (*д:т, б:п* и сл.). А, с друге стране, по мом мишљењу, није ту без дејства на надражајно-моторну страну изговора ових гласовних скупина и психолошки моменат што гласовне скупине *фт, фк, фч* и сл. не постоје у почетку речи у нашем језику (*в.* о томе ниже). Тај моменат, психолошке природе, не мора бити одлучујући, ако је природа гласа таква да он иде лако са следећим сугласником у слогу, као што је случај са гласом *х* (*ма-хнути* и сл.). Али где природа гласа сама по себи условљава границу слога у гласовним групама, психолошки моменат осећања границе слога може деловати у смислу задржавања гласа у границама његове обичне природе изговора.

Из свега овога произилази да би за практични смисао оправдане поделе речи на слоге први закључак био: струјни сугласници осим гласа *ф* — то значи сугласници *с, з, ш, ж* и *х* — не одвајају се у средини речи од следећег — ма ког сугласника: *ла-ста, зве-зда, пи-шти, гро-жђе* (али *наф-та, чиф-чија, хеф-та* — и сл.).

За теориску страну, приликом класификације сугласника по начину изговора, треба нагласити да глас *ф* није прави струјни сугласник, да се он, и поред експресивности

струје (оне која долази између секутића), изговара и са добром мером експлозије. Да се ово истакне, не треба никад пропустити прилику кад се дају класификације и појединачни описи сугласника. У смислу експлозивности карактер овога гласа може се обележити на оној линији на којој се, како је то за њих карактеристично, налазе сонанти који се изговарају и са експлозијом и са струјом (а то су сви сонанти осим гласова *p* и *j*).

II. У односу на раније друго правило за неодвајање, односно одвајање, двају сугласника у средини речи, у новијем издању Белићева Правописа ново је то да се два сонанта увек одвајају у средини речи, осим случаја ако иза кога сонанта долази *j* од „јат-а“ у ијекавском изговору.¹⁾ Ово правило, у другој формулацији, види се и у Стевановићевој Граматици (опет стр. 41). Разлика је од старијег стања (при коме је Боранић и до данас остао) у томе што сад треба не само одвајати од следећих гласова сонанте из групе *j*, *v*, *л*, *љ*, *р* него и ако је први од њих *м*, *н*, *њ* (сонанти са којима не иде претходни експлозивни или африкат). То значи — сонант, ма који и у ма којој вези са другим сугласником, осим поменутог случаја у ијекавском изговору, условљава границу слога иза себе у вези двају сугласника у средини речи. На тај начин, док смо раније писали *хранљив*, *ме-мла*, *зе-мља*, *та-мјан* и сл., треба писати *хран-љив*, *зем-ља*, *мем-ла*, *там-јан*. Да је и овде било потребно ствар мењати, то лако могу показати примери типа *хранљив*, где гласовна веза *њљ*, стварно условљава границу слога. Али ствар не стоји тако са сугласничким везама *мљ* и *мј*, нарочито са групом *мј*. По моме мишљењу, нема више услова, с обзиром на природу изговора, да се раздваја *земља* на овај начин него што би то било у примерима типа *копље*, *седло*, *птичји* и сл. А много више има услова да иде *мј* заједно него, рецимо, *пљ* или која друга комбинација са ек-

¹⁾ Биће омашка што је проф. Белић узео у обзир само слогове *вје*, и *рје*, (*ко-рјен-чић*, *го-рје-ти*, *по-вје-смо*, а не и *мје* — *у-мје-ти*, *у-мје-стан*, *при-мјед-ба*, — и сл.

сплозивним или африкатом на првом и сонантом из уже групе (*ј, в, р, л, љ*) на другом месту, која се с потпуним правом не раздваја. Да се не ослонимо на обично језичко осећање, које би нас могло и заварати, потребно је потражити и објашњење:

1) Хтео бих издвојити случајеве са сонантом *ј* на другом месту. За разлику од свих сонаната, овај глас, неекспресиван по изговору, и као такав прилагодљив за лакши изговор са сваким сугласником испред себе (да се с њим изговори у једном слогу или да се с њим слије у виду јотовања), не условљава границу слога испред себе. Ја сам се колебао у везама са претходним африкатом — нпр. *птичји, овчји* — и сл., али сам се могао уверити да само при експресивнијем изговору гласа *ј* имамо сметње за изговор слога *чји*. А пошто, као у сваком другом случају кад је то потребно, могућност лабилнијег изговора овога гласа ствара услове да се уклањају тешкоће за формирање границе слога, онда и оваква гласовна веза може бити у истом слогу. — Могло би се — да идемо даље — рећи да је психолошкога карактера граница слога испред *вје, рје, мје* у ијекавском изговору, на основу чега стварамо изузетак за неодвајање сонанта од следећег *ј*, и то је сасвим природно. Али ствар није само у томе, него ни гласовних услова нема овде за границу слога: и *горјети* и *барјак*, и *тамјан*, и *Дивјак* (презиме) све је то по природи изговора такво да *ј*, прилагођавајући се изговору претходног гласа, не условљава границу слога испред себе.

2) За сонантске везе *мљ*, и *мл*, у односу на све везе двају сонаната осим поменутог случаја везе са гласом *ј* на другом месту, може се утврдити у вези с границом слога и ово: Сви сонанти иза вокала а испред консонаната, осим везе *мљ*, и *мл*, чине са претходним вокалом тесну везу и дају до извесне мере комбинацију дифтошког карактера, — они се у том случају у неприметној мери вокализују. Чим немају до извесне мере моментан изговор, као у вези *мљ* и *мл*, изговарају се дуже него обично, они по природи ствари добијају потребну меру вокалске особине и дифтонгизирају слог.

За сонанте са експлозијом, а такви су сви сонанти, као што рекох, осим *р* и *ј*, кад посматрамо ствар у односу експлозија и по њихову условљавању границе слога, може се уопште рећи да они испред ма код другог сугласника формирају границу слога иза себе онда кад се њихова имплозија јавља у извесном застоју. Тај застој и чини ону паузу коју језичко осећање интерпретира као границу слога. И према томе, сонант, ако га не осећамо као моментан глас у изговору испред другог сугласника, и не формира иза себе границу слога. Упоредимо ли изговор речи *земља* и *зелембаћ*, то ћемо јасно осетити. У првом случају имамо моментан изговор сонанта *м*, јер се обе делимичне сонантске експлозије изговарају као моментане, неодвојиве у толикој мери да би се ту могла осетити граница слога. Можемо рећи да истовременост делимичних експлозија за сонанте *м* и *љ* (ниједна од њих није сведена на имплозију и трајање имплозије) делује тако да ове гласове не можемо осетити као раздвојиве у смислу границе слога. Са отвором уста за сонант *м* непосредно се јавља и отвор за експлозију гласа *љ* тако да су обе експлозије слободне, праћене, наравно, оним ваздушним струјама и шумовима које су карактеристичне за сваки од ових гласова понаособ. — У другом случају — *зелембаћ* — осетићемо имплозију и њено трајање, што и условљава границу слога, и онда тек, после и за голо ухо приметне паузе, чисту, без носне ваздушне струје, експлозију лабијалног гласа *б*. Застоји са трајањима ваздушних струја у том смислу јасно су приметни у изговору речи: *авлија*, *халва*, *хранљив*, *молба* итд. (*ав-лија* — и сл.). Трајање имплозије, или да кажемо прецизније застој после имплозије до ослобођавања струје за следећи сугласник карактеристичан је исто тако и за експлозивне гласове и африкате — кад је несумњиво да они условљавају границу слога — напр. *лоп-га*, *пат-ка*; *тач-ка*, *воћ-ка*, — и сл.

У комбинацији двеју експлозија, биле оне експлозије обичних експлозивних гласова, биле делимичне, сонантске експлозије, биле комбиноване једне и друге, на границу слога мора утицати и њихов међусобни однос по јачини, по том која од њих задржава доминантан положај, — и њихов однос

у сукцесивности њихова јављања. Јасно је да у гласовним комбинацијама као што је *експлозивни + експлозивни* (*пт, тк*, рецимо) доминантан положај има друга, слободна, према томе и потпуна експлозија (*лоп-та, пат-ка* и сл.). У том правцу, у погледу на границу слога, сличан однос добија и веза — *експлозија обичног експлозивног сугласника + сонорна експлозија назала*, као *пн, тм, књ* и сл. (*оп-на, от-мица, сук-ња* и сл.). Иако би се могло очекивати, с обзиром на сонорност другог гласа и његову извесну вокалску природу, да обични експлозивни иде и овде заједно са сонантом, ипак овде не одлучује сонантна природа другог гласа него његова јачина експлозије. Одлучујућу улогу има однос експлозија, а све друго у природи ових гласовних веза ишло би у прилог њихова нераздвајања границом слога. Као што у примеру *лоп-та* доминантна остаје експлозија другог од двају сугласника (први је остао са имплозијом), тако и у примеру *оп-на* преовлађује експлозија сонантног сугласника, зато што је слободна и у приличној мери сама по себи јака. Ова упоређивања су нам, чини ми се, потребна да бисмо могли анализом даље утврдити потребне чињенице, важне за наше питање. — Шта је потребно овде уочити? У сукцесивном јављању експлозија (односно имплозија и слободних експлозија, потпуних или непотпуних) код ових и свих сличних гласовних комбинација, где са сигурношћу можемо утврдити границу слога између двају сугласника, — можемо и голим ухом приметити временске размаке између *имплозије* и *експлозије*.

Ово се може све утврдити и за сонантске везе типа *хранљив, дајанли* — и сл. (уколико и овде не би могло бити психолошко осећање границе слога између назалног и ликовидног сонанта у вези са осећањем суфикса као посебне изговорне целине).

Узмимо сад опет примере сонантских комбинација у речима као *земља, мемла* и сл. Ако свесно не одвајамо једну гласовну групу од друге, при чему изговор може добити вештачку поделу на слоге, онда ћемо моћи приметити да се однос делимичних сонантских експлозија и по доминантности и по сукцесивности јавља нешто у друкчијем виду. Глас

м се не своди на имплозију, са још њему својственом носном струјом, — и поред тога што је глас *љ* (односно *л*) слободно изговорен и са својом експлозијом и са за њега карактеристичном струјом. Овде, дакле, експлозивност другог сугласника није постала доминантна, — и једно и друго нагомилавање ваздушне струје врши се истовремено и експлозије настају готово истовремено, тако да се *м* и *љ* (*л*) јављају као сливена, границом слога неодвојива, гласовна веза. По моме мишљењу, чим нема имплозије и обичног задржавања струје, него се несметано јављају једна с другом (нека то буде, кад се минуциозно мери временски след, и једна за другом) експлозије (нека су то и сонантне), нема ни свих потребних услова за границу слога. Ја бих овде опет учинио поређење ових изговора са гласовном везом *мб* ради јачег истицања разлике. У изговору речи *зумба* и сл. имамо само један додир усана, пауза која условљава границу слога — овде је она јасна — чини прелаз од имплозије сонанта до експлозије следећег експлозивног сугласника. Иако је, овде то треба нагласити, један затвор за ваздушну струју која служи за оба лабијална гласа (*мб*), ипак је несумњива граница слога између њих.

У сваком случају, по природи изговора речи *сабља* и *земља*, *обла* и *мемла*, онако како их изговарамо, немају толико разлике да их различито можемо осетити и третирати у односу на границу слога.

Кад се посматрају ове гласовне групе по њиховој природи изговора, треба имати у виду и чињеницу да је кроз историску епоху кад је у старој словенској заједници владао закон отвореног слога, кад су страдали сви сугласници који са следећим нису могли образovati слог, — гласовна веза *лабијални сугласник + љ* (веза добијена јотовањем лабијала) прошла неопштећена. Јасно је да је то могло бити само зато што је читава гласовна веза била у једном слогу. Данашње облике гласовне *узимљемо*, *дозивљемо*, напр., наследили смо из периода кад граница слога није могла бити између њихових двају сугласника (*взимљемо*, *дозивљемо*). За сонант *в* није тешко претпоставити да се могао прилагођавати по изговору приликама и да је у старој епоси у оваквим комби-

нацијама могао бити и друкчије изговорен, тако да су могли бити услови за границу слога друкчији од данашњих. Друкчији услови су морали бити и за сугласничку везу *гн* и *кн* експлозивни велар + сонант *н*), јер је и ова гласовна комбинација остала нетакнута у епоси отвореног слога (*ДВИГ-НЖТН*, *ТЪКНЖТН*), по могућности асимиловања велара према назалном сонанту (свакако извесна регресивна назализација велара). Све нам то може бити лако разумљиво. Али се не може претпоставити, ни у тој ни у којој другој епоси, да је гласовна веза *мљ* и *мл* била у односу на границу слога толико друкчија у изговору да би друкчије него данас условљавала границу слога.

Требало би претпоставити да је старо — *м* у овом положају могло бити какво друкчије, а не право билабијално са својим данашњим карактеристичним изговором, па да разумемо његово друкчије понашање у односу на границу слога. Какав друкчији изговор који бисмо на основу природе овога гласа могли у овом положају замислити могао би бити само такав да трајнијом имплозијом условљава границу слога иза себе и назализацију претходног вокала (где бисмо добили *змља*, а не *земља*). Са каквим друкчијим изговором гласа *м* у старој епоси, по мом мишљењу, не бисмо могли разумети јотовање (специфично за лабијале) ни друкчији однос према граници слога него што је данас.

III. Мени се одавно наметало питање границе слога кад у гласовним групама имамо африкате и сонанте из групе *ј*, *в*, *л*, *љ*, *р*. Да ли, рецимо, у изговору *бачва*, *бјечва*, *цицвара*, *наћве* и сл. иду као природне слоговне целине *чва*, *цва*, *ћве* и сл.? Ја нисам могао ни приближно једнако осетити понашање обичног експлозивног испред оваквог сонанта на једној, и африката, на другој страни, у истом положају. У примерима *метла* и *цуцла* свакако нису исти услови за границу слога. Питање је само да ли је разлика у изговору ових гласовних група толика да условљава и разлику у месту границе слога. Ја мислим да та разлика стварно и постоји, — да имамо праву фонетску поделу на слокове: *бач-ва*, *бјеч-ва*, *циц-ва-ра*, *наћ-ве*, *цуц-ла*, за разлику од: *же-тва*, *бра-два*, *ва-тра*, *ме-тла* и сл. По моме мишљењу, за један слог је, ако то

није неопходно у комбинацијама гласовних група, исувише нагомилавања сугласничких елемената кад се нађе имплозија + струја сложеног гласа (африката) и још уз то сонорна, делимична експлозија са струјом, коју има ма који од ових сонаната изузевши сонантског *ј*. То нису, нема сумње, сугласничке комбинације глатке за изговор, и ако постоји могућност границе слога за олакшавање изговора, природно је да ова ту треба и да се очитује. Да нам неприродно делују као слоговне целине *чва*, *ћве*, не би долазило само отуда што су ове сугласничке групе ретке у почетку, да би њима морао почињати слог (имамо напр. *чварак*, *цват* и сл.) иако би и то до извесне мере, уз остале услове, могло психолошки деловати. — Узмимо посебно гласовну везу *чљ*, где ћемо, како ми се чини, лакше уочити оно што је карактеристично за границу слога у свим оваквим сугласничким комбинацијама. Примери као *жучљив*, *мучљив*, *уочљив* тешко да се могу осетити са границом слога испред двају сугласника *жучљив*, *му-чљив*, *уо-чљив*, а не *жуч-љив*, *муч-љив*, *у-оч-љив* и сл. И поред тога што се овде може говорити и о психолошкој граници слога у вези са суфиксом — *љив*, гласовна веза *чљ*, кад је анализирамо по њену начину изговора, не даје нам право да претпоставимо фонетску границу слога испред оба сугласника. Пре свега, контролишући сопствени изговор ових гласовних група, запазићемо да увек ескресивно изговорени сугласници — и африкат *ч* и палатални сонант *љ* морају имати извесну паузу, извесно изразитије разграничење временско између једног и другог сугласника.

За изговор гласа *ч* (оно што је карактеристично за очврсле палатале) потребно је формирање једног лука који предњи део језика прави својим рубом, чим се задржава ваздушна струја (правећи африкатску имплозију). За прелаз на изговор меког сонанта — *љ* потребно је нагло, не у каквом лако прелазу, створити нов, сасвим друкчији положај језика. А то је (оно што је карактеристично за све меке палатале) потпуном горњом површином прилегање врха језика уз непце. У међувремену се још формира жлеб карактеристичан за извесну (изразиту по јачини) струју гласа *ш* као другог саставног елемента у африкату *ч*. Мени се чини да

овде може бити јасно то да, скупно узевши, и све ове физиолошке операције нису такве да би, без каквих јачих принудних услова, могле бити вршене у једном замаху ваздушне струје (чим је сасвим добро, колико се то може прецизно учинити, проф. Белић дефинисао слог као изговорну целину).

И најприродније је из овога извести закључак да је граница слога између африката и сонанта, оно што можемо и добрим слухом осетити, ако мало више пажње посветимо изговору ових гласовних скупина. Ово што се изразитије огледа у изговору комбинације *чљ* може се сасвим лепо применити на све комбинације са африкатом на првом и сонантом, осим *ј*, на другом месту, с обзиром на оно што је заједничко у физиолошким условима за изговор свих ових сличних гласовних група.

Овде бих, ради лакшег уочавања потребних чињеница, указао на један пример са гласовном везом *ћр-* која се изузетно може јавити у нашем језику. У Босни се чује муслиманско име *Шућрија* (поред обичног Шукрија), и хипокористикон *Шућро*. Мислим да ће се баш овде лако осетити оно што је карактеристично за гласовну границу слога између африката и сонанта: *Шућ-ри-ја*, *Шућ-ро*, а не *Шу-ћрија*, *Шу-ћро*.

*   *

*   *

У смислу свега овога што је овде речено могла би се извршити у невеликој мери модификација Белићевих правила за поделу речи на слоге — по мом мишљењу, свакако потребна ако хоћемо да у потпуној мери задовољимо принцип који је поставио Белић и ако хоћемо да останемо на строгом принципу поделе речи по самој природи изговора гласовних група у простој речи (не водећи рачуна и о другим моментима — интонационој условљености границе слога и психолошкој граници у вези са суфиксима изведених речи, што би, ово друго, за праксу било врло компликовано).

Мислим да се ствари не би компликовале ако би се правила дала овако:

1) Два сугласника у средини речи (просте) остају у истом слогу са следећим вокалом ако је први од њих струјни *с, ш, з, ж* или *х* (изузима се само струјни *ф*) а други ма какав сугласник: *ла-ста, по-шта, зве-зда, зви-жда-ти* — и сл. (али *наф-та, њуф-те* и сл.).

2) Два сугласника у средини речи се не растављају ни у случају ако је први од њих експлозивни (парови *п* и *б*, *д* и *т*, *к* и *г*) а други сонант из групе *ј, в, л, љ* и *р* (изузимају се носни сонанти, *н, њ* и *м*): *ду-пља, зу-бља, кле-тва, бра-два, бу-ква, и-гла* и сл.

3) Не раздвајају се још гласовне групе *мљ, мл,* и са гласом *ј* увек иде претходни сугласник: *зе-мља, ме-мла, та-мјан, ба-рјак, жи-вјети, го-рје-ти* и сл.

У ове три, или, ако бисмо трећу тачку поделили у две (посебно о нераздвајању сугласника од *ј*), у четири тачке, могли бисмо сажети правила, где не би било потребно говорити ни о каквим изузецима.

У сваком другом случају два сугласника у средини речи (ако није у питању граница делова сложене речи) раздвајају се — један иде са претходним а други са следећим вокалом: *лоп-та, хран-љив, прав-да, жив-љи, бач-ва, наћ-ве* и слично.

За другу прилику остављам да се позабавим у једном краћем напису питањем поделе речи на слоге кад имамо три или више сугласника — и извесним питањима у вези с психолошком границом слога.

Ј. Вуковић